

MÓSER ZOLTÁN

Regő rejti...

A REGÖSÉNEK KAPCSÁN JÓZSEF ATTILA ÉS NAGY LÁSZLÓ EGY-EGY VERSÉRŐL

I.

Nyolc esztendő volt Benedek Elek, amikor szülei a székelyudvarhelyi kollégiumba adták tanulni. Az első alkalommal kocsival vitték – több kisdíákkal együtt Erdővidékről (Kisbácsonból) Udvarhelyre. *Az Édes anyaföldem* című könyvében leírja ennek az utazásnak élményét, emlékét. Felidézi, amikor a patakfalvi hegy tetején járt, lent, a mély völgykatalanban kis falut pillantott meg: „Kénos volt a neve. Bizony, kínos lehet innen a kikapaszkodás. Olyan ez a kis falu, mint egy óriás virágbokréta, melyet a hegy tetején dobott le valaki bolond jókedvében. Dió-, cseresznye- és meggyfa: e három fa borítja be a hegynek kapaszkodó kerteket, ártalmas szelektől védetten, minden esztendőben messze piroslik a kénosi meggy és cseresznye, földig hajlik a vén diófa ága. Erről híres nekem Kénos. Később messze földön szárnyára kapott a hír: itt maradt meg épségben az ősrégi székely regösének.

Itt rejtőzködött ezer esztendőn át a regös ének, észrevétlen, ami nem csuda, hisz elrejtőzött a falu is a világ elől.”

A szokás leírását és szövegét Kriza János az 1863-ban megjelent gyűjteményében tette közzé, Tokos Sándornak a Magyar Nyelvészet V. évfolyamában megjelent írása után. Dallamát fonográfra vette 1903-ban Vikár Béla, amit aztán Bartók Béla jegyzett le. (E szokás dallamanyagát újabb gyűjtésével kiegészítette Domokos Pál Péter.)

Porka havak hulladoznak: de hó reme róma.

Nyúlak, rókák játszadoznak: de hó reme róma.

Bényomozók a faluba: de hó reme róma.

Sándor Ferenc / Flóris Mózes udvarára: de hó reme róma.

Ott találánk rakott házat: de hó reme róma.

Abba' látánk vetött ágyat: de hó reme róma.

Abba' fekszik jámbor gazda: de hó reme róma.

Belől fekszik gyenge hógye: de hó reme róma.

Közből fekszik páris gyermek: de hó reme róma.

Serkengeti apját, anyját: de hó reme róma.

Kelj fel, apám, kelj fel, anyám: de hó reme róma.

Mett eljöttek a regesek: de hó reme róma.

Régi törvény, nagy rőtt ökör: de hó reme róma.

Annak fele regeseké: de hó reme, róma.

Hátán átal hatvan kolbász: de hó reme, róma.
Annak fele regeseké: de hó reme róma.
Szarva teli sült pereccel: de hó reme róma.
Annak fele regeseké: de hó reme róma.
Farka bojtján egy kossó ser: de hó reme róma.
Annak fele regeseké: de hó reme róma.
Füle teli aprópénzzel: de hó reme róma.
A maradjon a gazdának: de hó reme róma.
Köldökibe köből komló: de hó reme róma.
A maradjon az asszonnak: de hó reme róma.
Fara teli magyaróval: de hó reme róma.
A maradjon gyermekeknek: de hó reme róma.
Béeresztesz, jámbor gazda? De hó reme róma.
Ha nem eresztesz, se bánjuk: de hó reme róma.
Kikötözzük az ajtódat: de hó reme róma.
Benn pisilel, benn kakálól: de hó reme róma.

A fenti *regnek* mondott szokás az új házasok köszöntése volt. Karácsony másnapjának reggelén „előbb az idősebbek, aztán a középkorúak, később az ifjak nagyobb számmal elmennek az illető pár udvarára. Úgy igyekeznek, hogy egymást utol ne ériék, mert az igen nagy szégyen.” „Az új pároknál rendszerint együtt volt a rokonság. A regeseket helyenként terített asztal várta. A hagyomány szerint régebben faragott ökröket cipeltek” házról házra, amelyik ha nem is volt megfestve vörösre, de tele volt aggatva kolbásszal, sült pecsenyével. Az ökor szarvát és fülét pereccel, aprópénzzel rakták teli, farkára seres korsót kötöttek (régente minden tehetősebb székely család főzött sert; ezt komlóval élesztették, amitől a jó ízét és illatát kapta), köldökébe komlót raktak, fara mogyorót tartalmazott. A „régí törvény”, azaz ősrégi szokás szerint ahogy ezeket énekelték, annak rendje-módja szerint szedte le a házaspár ezen tárgyakat a rótt ökréről, s adta át a regeseknek. Ezt követően a terített asztalhoz ültek enni, – de inni is – hosszan szónokolni is: ünnepelni tehát.

Mi hát a regölés? Sebestyén Gyula szerint: „téli napforduló egykori pogány ünnepének csökevényes emléke, magának a fényben visszatérő égi napnak, új esztendő kezdetének ünnepe; annak a naptári napnak (dec. 25.), amelyre később az egyházi Jézus születése napját helyezte, mintegy, behelyettesítette azét, »ki magát a Napot is hozta«. A regölés – a szláv nyelveken „*kolenda*” –, európai szokás, amely többé-kevésbé ép formában megvan az összes román, germán és szláv népek karácsony-újévtáji szokásai között. A »*kolenda*« név is azt mutatja, hogy újévkor, Calendae napján szokott elhangzani, s benne különösen két állatszerű alakoskodó szokott megjelenni: a szarvas (kecske) és a bika.”

A középkori kolendások *szarvasa* és *bikája* él tehát a mi regósénekeinkben, csak megváltozott formában. A székely regósének nagy rótt *ökre* nyilván a *bikát* helyettesíti. Zalában, Vasban fennmaradt változatok meg a másik állat „maradványairól” – átalakulásáról – tudósítanak: ezekben különös, csodálatos *szarvas* szerepel:

*Amott keletkezik
egy fekete felhő,
abba legelészik egy
csodatévő szarvas
csodatévő szarvasnak
ezer ága-boga,
száz misegyertya
gyűjtatlan gyulladjék
ojtatlan aludjék.
Haj, regő rejtem,
azt is megadhatja
az a nagy Úristen.*

Zala megyében a regölő fiúk, legények azokat a házakat járják, ahol házasulandó leány vagy legény lakott. Nagyrécsén (Zala megye) a regösök száma 4-5-6 volt. Viseletük szőrével kifordított báránybőr ködmön és süveg. Egyikük botot hordott. A bot felső felén láncdarab, az alsó felén rézcsörgők és ugyancsak egy láncdarab lógott. Az alsó láncdarab alább ért a bot végénél. Amikor a földet verték, előbb csörrent a lánc, azután koppant a bot. „Muzsikáló bot”-nak is nevezték. A másik lopóból készített tollsípos, tárogatószerű trombitán dudorászta a dallamot. A harmadik volt a köcsögdudás. A köcsögduda úgy készül, hogy a marhahólyag közepébe nádszálat kötnek s a hólyagot ráerősítik, ráfeszítik egy tejeskőcsög szájára. A nádszálat nedves ujjal sodorgatják s „duda” bőgő hangot ad. A negyedik rézcsengőt hordott, néha furulyát is, s ezzel, egyes versszakok végén egy-egy friss csárdást játszott”. A diószényi csángó regösök egyik csoportját „hejgetőknek” („urálóknak”) mondták, szintén négyen voltak: egyiküket, aki a *bika* nevű hangszert bőgette, *bikás*nak nevezték.

A regösénekek dallamai ősiségükből sokat elárulnak. Kodály *A magyar népzene* című könyvének egyik fejezetében ír a gyermekdalokról és a regösénekekről. Ugyanúgy ütempárokból áll, vagy általában rövid motívumok végnélküli ismételtetéséből, mint a gyermekdalok. S ez „ott van, mint jellemző forma minden primitív nép zenéjében, sőt fejlettebb népek megmaradt ősi hagyományaiiban.” A legjellemzőbb tulajdonságaik: mind hexachorde – hat egymást követő hangból áll –; a dallamuk rendszerint az 5. fokon, vagy körülötte mozgó hangon kezdődik; s különösen jellemzi egy, páros számú ütemek súlytalan hangjára *felugró kvint*. Szinte valamennyiben megvan. Ez a sajátossága is a gyermekdalokhoz kapcsolja a regöséneket.

„Úgy látszik azonban, hogy a regösénekek a gyermekdalokkal együtt egy sokkal nagyobb emberi közösség sajátja.”

Az alábbi gyermekjátékdal kottája – éneke – a Zala megyei *Milejszegről* való. Párvalasztó körjáték részlete. Jól illusztrálja a Kodály által elmondottakat. Egyúttal szép példája annak, hogyan terem egyazon tő két másfajta virágot:

Egy há - zat in - dit - sunk

az er - de - i va - dak,
 az é - gi ma - da - rak,
 de nem ta - vo - ld - ban,
 ma - gas tá - vo - ld - ban.

Hi - vas - son be a - hit a - har,

ha nem jön be, ma - rad - jon ki - na ma - ga - nak,
 két ke - men - ce ka - lác - nak, ... stb.

A regősénekek szövegükben is megőriztek számos ősiséget, sámánokkal-táltosokkal kapcsolatos elemet. A legtöbb rejtélyt az állandóan visszatérő refrén okozta, a *haj, regő rejtem!* Ugyanis szövegekben és dallamokban ha eltérőek is, refrénjük mindenütt pontosan megegyezik. Számos néprajzost, nyelvészt foglalkoztatott ennek megfejtése. A sok – hasonló és eltérő – vélekedés felsorolása helyett csak egyet idézünk *Diószegi Vilmos* összefoglalása alapján. A nyelvész *Pais Dezső* – régi nyelvemlékeink, töredékeink, szavaink egyik legszenvédélyesebb kutatója – tisztázta a *reg* szóhoz és családjához (*reggel; rüvik rühed, részeg; rökönyödik, rekkent, rejt, rejtek; rekeszt; regel, rege, régi, rögvest, rögtön* stb.) fűződő kérdéseket. „Kutatásai alapján a *haj! regő rejtem* sort – amelynek korábbi alakja *haj, regöl rejtem* volt – így értelmezi: „varázssá, vagy varázsba varázsolom,” illetve „varázssal varázsolom.”

Ha a varázs és varázslás szavaink helyébe a pogánykori magyarok által értett és mondott *révülés* és *révül* szavakat tesszük, akkor a mi regősénekeink refrénjét kapjuk és ez – a fentiek szerint – azt jelenti: *Haj, révüléssel révülök*. Regőseink tehát a refrénben olyan cselekményről beszélnek, ami a pogány magyarság sámánjainak volt a feladta: azaz révülésbe esni, elrejtezni, mozdulatlanul feküdni, néha napokig. Ekkor, úgy mondták, a túlvilágot járta. Miként Arany János Toldi Miklósa, aki bujdosása kezdetén azt üzeni Bencével édesanyjának, hogy úgy tűnik, mintha meghalt volna, de:

*De azért nem hal meg, csak olyatén képpen
 Mint midőn az ember elrejtezik mélyen,
 És mikor fölébred bizonyos időre,
 Csodálatos dolgot hallani felőle.*

Egy kora középkori (X. század) feljegyzés szerint pogány őseink „ocsmány és ördögi *hui, hui*” kiáltásokkal vetették rá magukat a *Kyrie eleison*-t kiáltó németekre. Minden bi-

zonnal ez sem csupán csatakiáltás volt, de ugyanolyan segélyhívás, istenhívás, mint a nyugati ellenfeleink latin „*Segélly, Isten!*”-e.

Szintén Pais Dezső mutatta ki „hogyan ez a kiáltás a pogány korban éppen olyan fohászunk, istenhívásunk volt, mint a későbbi magyar katonák *Krisztus!* és *Szent Mihály!* kiáltása.

Diószegei Vilmos pedig a keleti testvérnépeink szokásainak egybevetése alapján leszögezi: ez a 10. századi huj! huj! kiáltás ugyanaz, mint a 19–20. századi obi-ugor sámánok „*kaj, kaj*” kiáltása, istenidézése. És ugyanez őrződött meg mind a regősénekek, mind a villózó énekek „Haj...” kezdetű refrénjében.

Szövegében az egyik legszebb – keresztény és pogány emlékekkel, emlékmorzsákkal teli – regősénekünket Vas megyében, *Dozmaton* gyűjtötték a XIX. század végén. Zárjuk ezzel a változattal – ezzel a szépséges *látomással* – rövid seregszemlényt:

„– Dicsértessék a Jézus Krisztus! Eljöttünk Szent István szolgái, régi szokás szerint el is mondanánk Szent István énekét, ha kegyelmeinek tet-szenék. Mondjuk-e vagy ne?

*Ahol keletkezik eggy ékes nagy út,
a mellett keletkezik egy halastó állás.
Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

*Azt is felfogá
egy apró sásocska,
arra is rászokik
csodafiú szarvas.
Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

*Noha kimennél
Uram szent István király
vadászni, madarászni,
de ha nem találnál
sem vadat, sem madarat,
hanem csak találnál
csodafiú szarvast,
Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

*Ne siess, ne siess
uram, szent István király
az én halálomra,
én sem vagyok
vadlövő vadad,
hanem én is vagyok
az atyistentől
hozzád követ.
Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

*Homlokomon vagyok
fölkelő fényes nap,
oldalamon vagyok
árdeli szép hold,
jobb vesémen vannak
az égi csillagok. Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

*Szarvam vagyok,
Ezer vagyok,
Szarvaím hegyin vannak
százezer sövények,
gyulaszlag, gyulaszlag,
oltatlan alusznak.
Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

*Hej, már kit adjunk?
A Jusztinnak adjuk
Horváth Annát adjuk.
Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

*Hej, már kit adjunk?
Lacikának adjuk
Király Ilust adjuk.
Hej, regő rejtem, regő rejtem!*

– Adja Isten, hogy több szent István napját is megérhessünk, ne búval,
ne bánattal, több örvendetes napokkal dicsérjük a Jézust!”

(Gyűjt. Sebestyén, 1899. lej. Lajtha)

II.

És itt, ezek után térjünk át József Attila *Regős énekére*. Maga a cím, de a refrén – első változatban: *rege, róka, regülejtem!* –, s a regölők, hejgetők egyik eszköze, a *bika* szerepeltetése, megjelenítése is jól mutatja, hogy József Attila ismerte a regölést, a regős éneket. Gunda Béla írja, hogy valahonnan József Attilához „sodródott Sebestyén Gyula regősének gyűjteménye (A Regősök, Bp. 1902.), s abból többször felolvasott, elemezve a versek *ritmusát*, s lélektani magyarázatot nyújtott a versek tartalmához.” De jól ismerte Róheim Gézának a „*Magyar néphit és népszokások*” című könyvét is, s így az is feltételezhető, hogy a regőséneket a lucázással, a kotyolással kontaminálta e versében. Mostanában hallottam Együd Árpád gyűjtésében több somogyi regölést és kotyulást. Ha nincs ott a refrén, bizony néhányszor nem tudtam volna megmondani, hogy melyiket is hallom, mivel teljesen összeolvadt a két szokásforma: a dallam is, a szöveg is. Talán magyarázatát adhatjuk azzal, hogy mindkét szokás a téli ünnepkörhöz tartozik, s mindkét szokás jókívánságot fejez ki: termékenységet, bőséget „varázsol”! (Dallamukat tekintve pedig mindkettő ütem-

páros dallam.) Ott, ahol nem adnak a végén ajándékot, ott jó helyett rosszat kívánnak: pocikot, görényt, koporsót, ínséget – áldatlan áldást, átkot mondanak.

Visszatérve József Attilához, az ő REGÖS ÉNEKE, annak formája, szótagszáma, rímei, refrénje a híres *kénosi* regősénekekkel mutat közvetlen rokonságot:

<i>Porka havak esedeznek, de hó reme róma, nyulak, rókák játszadoznak, de hó reme róma. Bényomoztunk a faluba, de hó reme, róma. Fóris Mózes udvarára, de hó reme róma. (stb)</i>	<i>Komororrú bikát fejtem, rege, róka, rejtem, sorsot nézni bikatejben, rege, róka rejtem. Hét csöböröm jó vasában, rege, róka, rejtem, lobot vetött habosában, rege, róka, rejtem. (stb)</i>
---	---

Egymás mellé téve jól látni a hasonlóságot: az ütemek megegyező voltát, s a strófanélküliséget is. Ezért is gondolunk arra, hogy ez, és a sok közül csakis ez lehetett az előkép, a minta, az ihlető! Ám József Attilánál a jókívánság helyett az ellenkezőjét kapjuk! Onnan, ahol a refrén változik – a *rejtem* helyett *ejtem* lesz – átkot, átkozódást hallunk. Ez pedig a balladáinkból ismert motívum, ami mögött talán a *rontás*, az *igézés* formulái keresendők! Vagy „a szó varázserejében való hit” – ahogy Németh Andor írja. Idézzünk erre példát az egyik legelterjedtebb balladánkából, a FEHÉR ANNÁ-ból. Azt a Bartók gyűjtötte változatot, amelyet József Attila is olvashatott, mivel ismerte Bartóknak A MAGYAR NÉPDAL (1924) című népdalgyűjteményét.

*...Bíró, bíró, Horváth bíró,
Lovad lába megbotoľjon,*

*Lovad lába megbotoľjon,
Tégedet a földhöz vágjon!
Tizenhárom szekér szalma
Rothadjon el az ágyadba,
Tizenhárom esztendeig
Nyomjad az ágy fenekit.*

*Tizenhárom, doktor keze
fáradjon ki sebeidbe,
Tizenhárom sor patika
Űrűljön ki a számodra.*

*Ugye, bíró, jót kívánok?
Mosdóvized vérré váljon,
Törűlközöd lángot hányjon,
Isten téged meg ne áldjon!”*

Vésztő (Békés), 18 é. lány, Bartók, 1918.
(Megj. Bartók: A magyar népdal, 29. sz.)

De térjünk vissza még egyszer a *rejttem-ejtem* váltáshoz. Minden bizonnyal magyarázható – helyesen – úgy is, hogy tartalmi változás történt, s azért cserélődött ki a „rejttem”. De miért itt, miért nem később vagy előbb? Erre a forma „vas-fegyelme” mutat rá! Ha két részt egymás mellé tesszük, érződik, hogy itt valamilyen *arányosságról* van szó! (Tudatos, ösztönös? – nem tudni, de talán nem is lényeges!) S ez az arány egy nagyon pontos, aszimmetrikus arányt mutat: *aranymetszést*, méghozzá fordítottat. (Tehát a kisebb rész arányul a nagyobbhoz, s nem fordítva.) Ezt a mértani számítást bizonyára nem végezte el József Attila, de a sorok aránya (12:16) egészen pontosan a fordított aranymetszetet adja.

Összegezve a fentieket, újra összevetve a „kétféle” regös éneket, látjuk, hogy József Attila verse nem regölés, hanem inkább szürrealista látomás. A regösének dallama ott zenél a versben. Ez is ütempárokból áll, szerkesztésük is hasonló. Egyformák a rímei, a rímhelyzetek.

József Attila versében, alliterációiban erős Kalevala hatást mutattak ki irodalomtörténészeink. (Nép rozsa ring a rózsában... kasznár szíve káposztában... Keni urát oly kenőcsesel... Válgon szénájuk szalmává... tányér tészta piócává...) De mutat rokonságot a magyar népballadákkal is. S az egészet – erről is több értekezés jelent meg – a varázsigék, a ráolvasók szuggesztív ereje hatja át.

Látomás és indulat a művészetben, adja Füst Milán esztétikai előadásai címéül. Ugyanez írható József Attila verse mellé is. De itt is, mint annyi egyéb (nép)dal-szerű költeményében, azt látjuk, hogy a sorok között megbúvó dallam – vagy az odaképzelt dallam – „zabolázza”, enyhíti a heves kitörést, az átkozódást, amit a refrén szinte szét akar vetni azáltal, hogy egyre fokozódó erővel halljuk visszatértét.

Harsány erő, düh törekszik elő minduntalan, a dallam – az ütem, a ritmus – pedig fékezi mindannyiszor. Így létre jön minden mű elengedhetetlen velejárója, az egyensúly.

III.

Nem tudom megmondani, hogy hányszor néztem át Nagy Lászlónak a *Rege a tűzről és jácintról* című „hosszú versét”, de csak mostanában figyeltem fel a „regösének”-nek mondott részre. Nyilván azért csak most, mert sokat foglalkoztam a regöléssel és ennek kapcsán József Attila versével. S ha már előjött, gondoltam, ezt is átnézem, miként József Attila költeményét. Nem verset elemeznék tehát, hanem az ismert regösénekek tükrében vizsgálom meg Nagy László versét.

Előzetesként – hiteles szóra várva – a költő vallomásait néztem át: mi az, ami a népköltéssel való viszonyára utal, s elsősorban a sok lehetséges kapcsolat és kapcsolódások közül is a *regölésre*? Kezdjük azzal a rövid és tömör vallomással, ami az Arccal a tengernek kötet fülszövegén olvasható:

„... elmondhatom, hogy igenis részesültem művészi neveletésben! Apám, anyám és környezetem révén... Bizonyos, hogy az akkor még eleven népköltészet, az ünnepi játékok énekei, a gyakorolt ritmusok is hatottak verseimre később.”

A regölésről – igaz, egy-egy félmondatban csupán – az *Életem* című életrajzi vallomásában szól: „Kényesen titkoltam szerelmeimet – írja gyermekkoráról. – Fölháborodtam, ha szeretóm nevét rámolvasták. A regölő legényeket szétdöncöltem, amikor nagy zengéssel regöltek Babusnak.”

Az 1959-es évről, amikor „Iszkáz elesett”, vagyis beálltak a téeszbe, s a költő hazalátogat, ez olvasható: „Magnóval indultam haza, de akkorra elcsempült a szájuk. [...] Szép szóval mégis megnyertem őket: énekeltek a magnószalagra. Akkor vettem föl egy szép regölest is.”

Melyik volt ez a szép regösének? A MTA Népzene kutató Csoportjának Archívuma őrzi a felvétel anyagát, a lejegyzést is. Álljon itt most teljes terjedelmében az a regösének, amelyet 1959. július 3-án gyűjtött Nagy László és Szécsi Margit Felsőiskázon, a 49 esztendő Szabó Ferentől:

– Szabad-re regöni?

– Szabad!

1. *Eljöttek, eljöttek
Szent István szolgálai
Régi szokás szerint.
Szabad megtartani
Haj, rege, rejte
Azt is megengedte ja
Teremtő úristen.*
2. *Kelj föl, gazda, kelj föl,
Isten szálla házodra
Seregével, urával,
Szárnyos angyalával,
Terített asztalával.
Haj, rege... stb.*
3. *Amott legelészik
Csoda fiú szarvas,
Csoda fiú szarvasnak
Ezer ágú boga,
Ezer ágú bogának
Száz misegyertya,
Gyújtatlan gyulladjék,
Oltatlan aludjék.
Haj, rege... stb.*
4. *Aggyon az úristen
Ennek a gazdának
Hat jó ökröt,
A hat jó ökör mellé
Két jó bérest.
A kisebbik béresnek
Arany eszteke nyelet,
A nagyobbik béresnek
Arany ostornyelet.
Haj, rege.. stb.*

5. *Aggyon az úristen
Ennek a gazdának
Egy hold földön
Száz kepe búzát,
Száz kepe hajdinát.
Hej, rege... stb.*
6. *Aggyon az úristen
Ennek az asszonynak
Annyi csibét,
Mind az égen a csillag,
Mind a réten a fűszál,
Haj, rege..stb.*
7. *Aggyon az úristen
Ennek az asszonynak
Annyi tejet,
Annyi vaját,
Balatonba ja sok víz,
Balatonba ja sok víz.
Haj, rege..stb.*
8. *Regöljük, regöljük,
Ami szíp kis Marinkat
Egy szép legénynek,
Kinek neve liészen
Szabó Gyula.
Haj, rege.. stb.*
9. *Regöljük, regöljük,
A mi sziep kis vendéglányunkat
Egy sziep legénynek,
Kinek neve liészen
Horvád Biéla.
Haj, rege..stb.*
10. *Regöljük, regöljük,
A mi kis fjunakat
Egy sziep lejánynak,
Kinek neve liészen
Marton Marika.
Haj, rege... stb.*

11. *Kertek alu kerítsük,
Kamurábo rekesszük,
Addig ki se engessük,
Míg jól meg nem etetjük.
Haj, rege..stb.*

12. *Összependeredjenek,
Összefonódjanak
Ágyba hőmpölögjenek
Mind a cice farka,
Úgy száradjon rajta,
Mind a fán a héjja.
Haj, rege..stb.*

(Lej.: Víg Rudolf)
Magn. 1016-B-5.
AP 7793-n

A gyűjtés bemutatása után vegyük újra szemügyre Nagy László versének „regösének”-nek mondott részét. A címben a REGE egyformán utal a regösének refrénjére, de talán a régi rege jelentését is magába rejti. A szövegben, a 11. strófa kivételével, csak egy-egy elrejtett – elrejtett! –, regölésre utaló reminescenciát találunk:

<p>Ne rejtőzz, ne rejtőzz apám a berekben... Új KIRÁLYKA nem vagyok, nem SZENT-ÖKLŰ ISTVÁN...</p>	<p>←</p> <p>←</p>	<p>Ne siess, ne siess uram, SZENT ISTVÁN KIRÁLY...</p>
---	-------------------	--

*

<p>Árdeli hold az én mellem, a homlokomon új nap, űzött vesém két üstökös, a fogam csillagzat...</p>	<p>*</p>	<p>homlokomon <i>vagyon</i> fölkelő fényes nap, oldalamon <i>vagyon</i> árdeli szép hold, jobb vesémen <i>vannak</i> az égi csillagok... stb.</p>
--	----------	---

*

Ha a híres *dozmati* regösének azon értelmezésére gondolok, amely szerint Szent István azért üldözte a regösöket, mert pogányok voltak,* s a regölés maga is pogánykori szokásformát őriz, akkor ismét néhány sornyi utalást idézhetünk a versből:

*Berek-éjjeledből
bújj ki pogány fajta...*

*Nem akarok, nem akarok
nyúzni pogány írhát...*

* Ez az értelmezés ma már csak részben fogadható el, bár sokszor hivatkoznak erre.

Végül nézzük meg a regösének legjellemzőbb részét, a versben is megtalálható refrént. Mondom ütemezve a verset, s teszem mellé, teszem alá az egyik regösrefrént:

haj rege / rege rege / haj rege / rajta
Haj regö / rejtem, / regö rej- / tem

Itt a két refrén közötti különbség látható, de ha egy másikat teszünk Nagy László verse alá, akkor az azonosság, az egyezés lesz a feltűnő:

Két ökör, / régi törvény, / haj, regü / rejte!
Két ökör, / régi törvény, / haj, regü / rejte!

(Hottó–Zala. Gyűjt. Vikár, 1906.)

De még mielőtt a refrénről szólnánk részletesebben, magát a vers szerkezetét, a versszakok felépítését nézzük meg.

Az első strófa (6, 6, 8, 5 + refr.) talán „szabálytalannak”, vagy inkább eltérőnek mondható a többi ismeretében. Az alábbi táblázat megmutatja, hogy milyen az egyes strófák felépítése, s így azt is, hogy miféle eltérésre is gondoltunk. A táblázat – sajátos helyzetéből adódóan – szinte „röntgenképét” is adja a vers építményének:

2. vsz	6,6, 8,6	} + 7,5 (refrén)
3., 4.,5. és 7. vsz	7,7, 8,6	
6. és 8., 9., 10. és 13. vsz	8,6, 8,6	

(A 12. strófa, hasonlóan az elsőhöz, szintén „szabálytalannak” mondható.)

E „versanatómiai” vázlat szépen mutatja – s az alábbi bizonyító példák hitelét is adják majd –, hogy Nagy László verse részben *regösének*, részben *kanásznóta*, *kanásztánc* ritmusú vers. Hisz, erről szólunk most, a versben a kanásztáncnak minden jellegzetessége fellelhető, a többféle ritmusváltozata kimutatható.

*

A kanásztánc legáltalánosabb formája, mintegy alapképlete Vargyas Lajos alapján a következőképpen írható fel:

Ha a versünk rímeire figyelünk, akkor jól látható, hogy 2-2 verssor egyetlen sorrá vonható össze: azáltal még jobban megmutatkozik azoknak 14-es, illetve 13-as *kanásztáncsor* formája. Most néhány példát idézünk.

A 14-es (8+6) példák bőséggel találhatók népköltészetünk kincsesházában.* Ilyen az *Elveszett a siska göbe kilenc malacával...* kezdetű jól ismert kanásztáncunk, s ilyen a *Vásárhelyi daloskönyvben* található *Egy szép táncot jókedvemből szép szerelmem küldök* kezdetű ének is. A legrégebbi adatunk is – Horváth János találta Méliusz Péternél – szintén egy 14-es kanásztánc-sor szabályos formáját mutató virágénekünknek egy sora:

Az aggnőnek, / s az aggebnek, / annak mind egy / ára... (1561)

További példák: *Rengesd, Pista / a gyereket, / hadd menjen a / bálba...* (In: Erdélyi Magyarság. 139.), *Lányok ülnek / a toronyba...* stb., de a *Porka havak esedeznek...* kezdetű udvarhelyszéki regösének, amely egyetlen 8+6-os sorból áll, lényegében ez is 14-es kanásztánc sornak fogható fel.

A további példáink során ezúttal az egész versszakot idézzük. Az alábbi kanásztánc Kiss Géza ormánsági gyűjtéséből való:

<i>Hüccs ki, göbe a berekbű! / Csak a füle látszik,</i>	8+6
<i>Kanászlegény a bokorba / a botjával játszik.</i>	8+6
<i>Sej, élet élet, élet, / ez ám a gyöngy élet,</i>	7+6
<i>Ha mögunom magamat, / én is kanász lészek</i>	7+6

Érdekes összevetni a kanásznóta harmadik sorát versünk refrénjével, az egyes versszakok 3. sorával. azt látjuk, hogy ritmusa annak közeli variánsa. (Itt: 7+6, ott: 7+5) De ez a kanásznóta valami lényegesre hívta fel a figyelmünket, pusztán azáltal, hogy összehasonlítottunk. A kanásznótában meglevő, a versből hiányzó negyedik sorra. Ennek hiánya, a sorok páratlan, aszimmetrikus volta magában rejt valami vibrálást, feszültséget.

A következő példa – a Hány Jánosból ismert népdal – egyazon dalon belül variálja a 13-as és 14-es sorokat:

<i>Haj két tikom tavali, / három harmadévi</i>	7+6
<i>Ha tudtátok, hogy az enyém / mért adtatok enni?</i>	8+6
<i>Tyutyu szölke, tyutyu barna, / tyutyu mind a három</i>	8+6
<i>A kokasom sem veszett el, / nincsen semmi károm.</i>	8+6

(Gyűjt. Kodály-Bolhás, Somogy vm.)

Válasszuk két részre a fenti népdalt. Az első fele – ma a refrént nem számítjuk – versünk 3–5., valamint 7. versszakával egyezik, a második fele a 6. valamint 8–11. strófákkal.

De nézzünk példákat a 2. versszakra:

<i>Berek-éjjeledből</i>	6
<i>bújj ki pogány-fajta,</i>	6
<i>itt süt a nap, ide gyere</i>	8
<i>bánataim atyja,</i>	6
<i>haj rege rege rege,</i>	
<i>haj rege rajta!</i>	

* Itt, s a későbbiekben is Vargyas Lajos könyvéből – A magyar vers ritmusa. Akadémiai Kiadó, 1952. – veszünk át több példát.

A fenti strófához hasonló, 6,6,8,6-os példát idézhetünk többet is a népdalaink közül: Elszaladt a lovam, cidrusfaerdőbe..., Körösfői utca... vagy Gerencséri utca végig piros róza... De ilyen az a népdalunk is, amelyet 1906-ban Gyulán gyűjtött Bartók:

Hosszú farkú fecske, / szép barna menyecske, 12
Hogy tudtál eljönni erre, / Ez idegen földre? 14

E példák és összehasonlítások után nézzünk az egészre, és lapozzunk vissza az 61. lapon található kis táblázatra. Mit mutat ez a szerkezeti váz? Egy kanásztánc folyton változó, bővülő variánsait. S az jól látszik ezen az „anatómiai” rajzon, hogy az egyes strófák három részből állanak: Visszafelé haladva a sorok számbavételekor:

- a *refrén*ből, melyik szótagszáma, ritmusa állandó (7+5)
- a középső részből, amelyik szintén állandó (8+6)
- és a folyton változó, variálódó első részből (6+6; 7+6; 8+6)

(Ezek a „részek” a versben 2-2 sorból állnak.)

Az egyes részek tehát megfelelnek egy-egy kanásztánc-sornak. Ezek alapján versünk strófáit hiányos – a 4. sor hiányzik – kanásznótának foghatjuk fel.

De még valami nagyon fontos észrevételt tesz Vargyas Lajos idézett könyvében: arra hívja fel figyelmünket, hogy a gyermekjátékdalokból, valamint a regösénekekből „léptenyomon kanásztánc-sorok alakulnak ki mindenféle változatban.” (I. m. 82.) „A kialakuló kanásztánc-sorokra nézve igen jó példa a következő:

Ahol keletkezik / egy ékes nagy út, 6,5
Amellett keletkezik / egy halastó állás. 7,6
Azt is felfogá / az apró sásocska, 5,6
Arra is rászokik / csodafiú szarvas. stb. 6,6

(Kottával: MNT II. 857.)

De Nagy László versére is figyelve hadd idézzünk több példát, miközben megjegyezzük, hogy a gazdag regösének anyagban igen szép számmal található kanásztánc-sorok!

Rét ökör, régi törvény, / haj, regü rejte! 7,5
Itt is tudunk egy szép legényt, / kinek neve Ferkó 8,6
amott tudunk egy szép leányt, / kinek neve Marcsa. 8,6

*

Szegen vagyon csatos erszény, / abba vagyon száz kis garas 8,8
fele szegény regüsöké, / fele a gazdái! 8,6

*

Adjon az Úristen / ennek a házigazdának... 6,8

*

Széken ül a gazda, / hosszú nadrág rajta, 6,6
ezer pöngő a zsebjébe, 8
fele a gazdái, / fele szegény regölöké. 6,8
Haj regő rajta, / azt is megadhatja / az a nagy Úristen. 5,6,6

Nagy László szülőfalujától néhány kilométerre lévő Tüskeváron jegyezték le 1899-ben azt a regöséneket, amelyből befejezésként néhány sort idézünk:

<i>Eljöttünk, eljöttünk / szent István szolgálai,</i>	6,6
<i>régi szokás szerint / szabad megtartani.</i>	6,6
*	
<i>A kisebbik béresnek / aranyos ostornyelet,</i>	7,7
<i>A nagyobbik béresnek / aranyos igazsöget.</i>	7,7
*	
<i>A kamrába rekesszék, / onnan ki se eresszék,</i>	7,7
<i>Bele sodorodják, / bele penderedjék... stb.</i>	6,6

Meglepő a formák és variációk gazdagsága, az egyezések, de a hasonlóság is! Így s ezzel a regösénekekkel – Vargyas Lajost idézve – „igen régi (talán a legősibb) dallamtípusig tudtuk visszavezetni a kanásztánc ritmusjelenségeit. Mindenképpen olyan primitív formáig, ahol a *kötetlen szabadságból* alkalom szerint alakul ki ez a forma, mint a ritmus-érzéknek tetsző, könnyű és arányos képlet. Ha tehát arra gondolunk, hogy a mai sorfajtaink kialakulása előtt valami *kötetlen, szabadon váltakozó énekfajta élt a magyarság körében*, amelyből belső fejlődés útján alakultak ki a *kötött sorfajták*, akkor a fenti tapasztalatok ezt az elképzelést támogatnák.” (I. m. 86.)

A fenti kiemelések tőlünk származnak, s ha ezeket összeolvassa valaki, akkor a forma mögött felsejlik Nagy László versének – de talán költészetének sokak által meg nem értett – lényege, ami egyszerre *kötetlen és kötött, egyszerre régi és új*. Röviden szólva: egyedi és általánosan ismert, táncos és játékos, komoly és vidám: vagyis kanásztánc és regösének együtt s egyszerre. Annak emlékével, érzetével, múltbéli kiterjesztésével.

Mert ha mondjuk a verset, a forma „kényszere” által talán felcsendül bennünk egy kanásznóta, talán felrémlik egy kanásztánc, s talán – a refrén révén – előcsörtet a regölők vidám csapata is. De honnan? A „csodamívú ritmikájú” versből, az énekből – a múltból.

(1981)